

Antošovská, Tereza

Závěr

In: Antošovská, Tereza. *Odvrácená tvář dětství v římské společnosti : násilí a smrt v životě dítěte*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2023, pp. 165-168

ISBN 978-80-280-0431-6; ISBN 978-80-280-0432-3 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79606>

Access Date: 27. 06. 2024

Version: 20240219

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6 ZÁVĚR

Jednotlivé kapitoly této knihy měly přiblížit a nastínit rámec, v němž se odehrával život svobodných dětí římských občanů v období římského císařství, s bližším zaměřením na odvrácenou tvář jejich světa, tj. na kontakt s násilím a se smrtí. Za tímto účelem byla analyzována řada písemných pramenů literárního, korespondenčního a právního charakteru. K vytvoření co možná nejkompaktnějšího obrazu je v této knize kombinován tradiční historiografický přístup studia dětství s novým trendem, který se zaměřuje na studium dětí jako aktivních členů společnosti a na možnosti jejich jednání ve světě utvářeném a formovaném dospělými. Na tento směr se snaží navázat v otázkách, kterým v této souvislosti (resp. z tohoto úhlu pohledu) zatím nebyla věnována dostatečná pozornost. K charakterizování pohybu a možností dětí v římském světě zároveň využívá výsledky současného bádání v oblasti psychologie, archeologie a antropologie.

Tato kniha nejprve poskytla analyticko-syntetický přehled principů fungování, forem a podob římské rodiny a její specifičnosti a odlišnosti ve srovnání se současností spolu s vzhledem do fungování jejího právního rámce a do společenské role členů rodiny, otce, matky a dítěte samotného. V další části přiblížila problematiku přítomnosti násilí a různých forem příkoří v životě římského dítěte, a to ze dvou úhlů pohledu: dítěte jako potenciální oběti násilí, a naopak jako možného pachatele (zejm. tento úhel pohledu zatím nebyl v dosavadní historiografii hlouběji zpracován). Nakonec se zaměřila na poslední věci člověka – smrt. Na demografickém pozadí římské společnosti rozebírala otázku ochrany dítěte před nemocí a smrtí, jednání dítěte v nemoci a ve smrti a problematiku vyrovnávání se se smrtí blízkých.

Děti a období dětství bylo vnímáno jako samostatné specifické období lidského života, které je velmi křehké a nebezpečné, nad nímž je třeba dohlížet a které je potřeba řádně formovat, aby mohlo dostat rolím, které se od něj v budoucnu očekávaly jako od dědiců rodiny (pokračovatelů jejího jména, kultu, postavení a majetku) a budoucích římských občanů. Zranitelnost dětí byla spojována s jejich křehkou tělesnou schránkou. Spojování dětí s křehkostí těla v sobě odráží povědomí o realitě vysoké dětské úmrtnosti. Ke křehkosti těla přistupuje i přesvědčení o křehkosti dětské mysli, která je dána teprve se rozvíjejícím, ale nikoli rozvinutým rozumovým myšlením, díky čemuž je život dítěte spojován se závislostí na dospělých a podřízeností jejich autoritě. Navíc ospravedlňuje mocenský rámec vztahu mezi nedospělým a rodičem. Jelikož nedospělé dítě není schopno dohlédnout důsledky svého jednání, má jen omezené možnosti samostatného jednání. Dospělí jednají za něj, jeho jménem, což neznamená, že dítě nemá možnost jejich chování, postoje a rozhodnutí ovlivňovat (pomocí strategií jako pláč, trucování, vztek, u starších i dialog atd.), a to v závislosti na konkrétním věku dítěte (je propastný rozdíl mezi možnostmi a situací jednoletého a dvanáctiletého dítěte), charakteru zúčastněných a formě společenské a citové vazby (blízké vztahy v rodině nebo konfliktní atp.).

Hierarchické uspořádání a mocenský rámec fungování rodiny, která pro dítě představovala základní společenskou, ekonomickou i bezpečnostní síť, vytvářelo také prostor pro skutečnost, že některé formy násilí na dítěti byly chápány jako legitimní, pokud byly provedeny ze strany autorizovaných figur: těmi byli zejm. rodiče, nejvíce *pater familias*; přeneseně pak i další příbuzní nebo osoby s přenesenou pravomocí a autoritou (jako vychovatelé a učitelé). Řada těchto forem a projevů doznala v průběhu trvání římské říše změn, i (ale nejen) pod vlivem šířícího se křesťanství. Zejm. se to týkalo možností a práva dítě po narození odložit, prodat dítě do otroctví nebo je odsoudit k trestu smrti. Legitimní však zůstaly tělesné tresty v rámci disciplinování dítěte, pokud nedošlo k trvalé újmě a pokud byly opodstatněné nevhodným chováním dítěte. Svévolné zneužití kárné pravomoci či příliš tvrdé zacházení s dětmi byly kritizovány jako extrémní a nevhodné, podobně jako byla moralisty kritizována i přílišná benevolence ve výchově. Pokud by ale někdo cizí ublížil svobodnému dítěti (únos, zneužití, ublížení na zdraví), mohly ho za takový zločin čekat vysoké tresty.

O druhém aspektu přítomnosti násilí v životě dětí, tedy o problematice dětí jako pachatelů, od překračování pouze morálních společenských hranic a nežádoucího chování až po páchání trestné činnosti, toho bohužel nevíme mnoho. Z právního hlediska byly děti do sedmi let považovány za neschopné protiprávního jednání vzhledem k nerozvinuté intelektuální kapacitě a schopnosti jednat se zlým úmyslem. U dětí starších, ale stále nedospělých záleželo v tomto směru na posouzení jejich věku a odpovídajících intelektuálních schopností, zda již se zlým úmyslem a vědomě jednat mohly. Nad rámec právní teorie máme ale jen

málo příkladů, kde jsou zejm. nedospělé děti zachyceny v páchání trestné činnosti. Rodina představovala poměrně uzavřenou jednotku, a pokud nedošlo k trestnému činu, který by volal po soudním jednání, měly rodiny poměrně velký prostor pro potrestání provinilého dítěte a pro vyrovnání se a sjednání nápravy „za zavřenými dveřmi“ mezi sebou.

V literárních i právních pramenech se projevují snahy hájit zájmy dětí, budoucích dědiců a občanů, ze strany dospělých. Nicméně nejen pro dítě byl římský svět mnohem tvrdší než současný. Vedle pravděpodobně větší míry přítomnosti násilí ve společnosti měly děti též velkou šanci setkat se během dětství se smrtí – opět buď jako její oběti (až polovina dětí se dle některých scénářů nemusela dožít dospělosti), nebo jako svědci, kteří čelí ztrátě některého z blízkých členů rodiny, kterého musejí vyprovodit na jeho poslední cestě. Zejm. nedospělí sirotci byli velmi zranitelnou společenskou skupinou, i přes právní a později s křesťanstvím charitativní snahou o jejich ochranu.

Snaha chránit dítě před smrtí a zvýšit šance na přežití dítěte, zejm. pokud onemocnělo, pronikala do profánní i sakrální sféry. Rodiče se mohli snažit dítěti zajistit pomoc lékařskou (od lidové medicíny po učené lékaře) nebo božskou (amulety, modlitby, votivní dary, přímluvy u světce, ...), případně obojí (uchýlení se k náboženským a magickým rituálům nevyklučovalo využití lékařské péče, byla-li dostupná, a naopak). Jen pár zmínek v literárních pramenech zachycuje boj dítěte s nemocí nebo umíráním. Mohou nabídnout možné přístupy a situace, vhléd do společenských očekávání a přání, i přes literární stereotypy, které tyto zmínky nezřídka obklopují. Dětská smrt byla trpkou realitou života, byla vnímána často jako předčasná a tragická, možná i proto v líčení posledních chvil dítěte převládá *topos puer senilis*, který dítě zachycuje v „dobrém umírání“. Myšlenka dobré smrti spolu s pozitivními vzpomínkami na zesnulého, někdy zabalena v hávu přesvědčení o nevyhnutelnosti osudu, sloužily jako prvek útěchy, jež měla spolu s rituály rozloučení přivést člověka ke smíření se smrtí blízké osoby. Formální rituály rozloučení se zesnulým dítětem, tedy pohřeb a truchlení, byly ovšem poměrně variabilní a závisely na individuálním přístupu, přesvědčení a síle zúčastněných.

Vzhledem k omezením daným charakterem pramenů lze v případě studia dětského jednání postihnout spíše jen jeho rámeček a možnosti než popsat římský svět a společnost tak, jak jej mohlo vidět a vnímat nedospělé dítě. Pro takový jistě zajímavý úhel pohledu nejsou prameny dostatečné (chybí prameny psané dětskou rukou), nechceme-li zabrousit do oblasti tzv. „faction“, či přímo fikce. V případě využití moderních mezioborových poznatků, především z psychologie, se možné realitě můžeme sice o kousek přiblížit, ale pouze částečně vzhledem k prolínání biologického vlivu s vlivy společensko-kulturními na utváření lidské psychiky a lidského vnímání. Řadu otázek, které se při studiu přítomnosti a vlivů násilí a smrti na děti v římské společnosti nabízejí (např. vliv gladiátorských her na dětskou psychiku, míra dětské kriminality, šance dětí, které skončily po smrti rodičů na ulici,

6 Závěr

aj.), tak zřejmě nebude možné zodpovědět blíže než rámcově. Pro další studium by bylo zajímavé hlubší využití křesťanských písemných pramenů, vedle korespondence a hagiografie by mohla být zajímavá také homiletika, která přes rostoucí popularitu mezi badateli zatím pro svou celkovou šíři nebyla v tomto směru plně využita.